

Κλήμης Ρώμης. Η Β΄ Επιστολή προς Κορινθίους

Ορθοδοξία / Πατερική Θεολογία

Μητροπολίτης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιερεμίας †

1. Πρόκειται περί ομιλίας

(α) Το κείμενο αυτό, η λεγομένη Β΄ Επιστολή προς Κορινθίους του Κλήμεντος Ρώμης, δεν είναι επιστολή, αλλά είναι μια ομιλία, ένα κήρυγμα. Κήρυγμα όχι του επισκόπου Ρώμης Κλήμεντος αλλά κάποιου άλλου, αγνώστου μέχρι τώρα σ' εμάς χριστιανού.¹ Και ακόμη μπορούμε να πούμε ότι το κήρυγμα αυτό εκφωνήθηκε περίπου στα χρόνια 140-150 μ.Χ.²

Όλο το ύφος της λεγόμενης αυτής Επιστολής δείχνει ότι αυτή είναι κήρυγμα. Και αυτό φαίνεται ιδιαίτερα σε δύο περικοπές. Στην μια περικοπή διαβάζουμε: «Όχι μόνο τώρα, που μας διδάσκουν οι πρεσβύτεροι να προσέχουμε αυτά που μας λένε, αλλά και όταν θα πάμε σπίτι μας να θυμόμαστε τις εντολές του Χριστού και να μη μας παρασύρουν οι κοσμικές επιθυμίες» (17,3).³ Από την περικοπή αυτή πράγματι φαίνεται ότι πρόκειται για κήρυγμα.

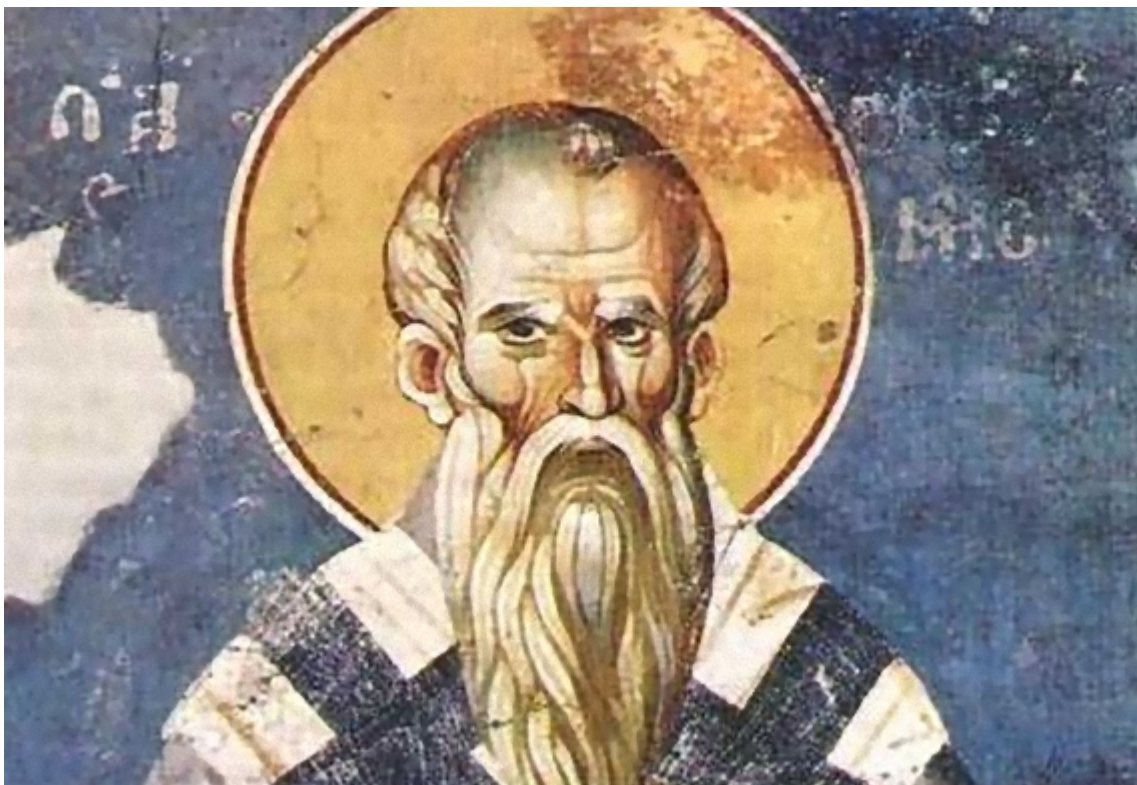
Και σε μια άλλη περικοπή βλέπουμε την προσφώνηση «αδελφοί και αδελφές», που είναι προσφώνηση ιεροκήρυκα. Και ακόμη σ' αυτήν την περικοπή διαβάζουμε για ιερό κείμενο που ανέγνωσε ο ομιλητής. (19,1).⁴ Πρόκειται για το αγιογραφικό ανάγνωσμα, που διάβασε ο ομιλητής πριν από το κήρυγμά του, και σ' αυτό το ανάγνωσμα θα αναφέρθηκε ασφαλώς και το κήρυγμά του, όπως γίνεται και σήμερα. Ας παρατηρήσουμε ότι το ανάγνωσμα, επειδή είναι αγιογραφικό, το καλεί «Θεόν της αληθείας», επειδή στην Αγία Γραφή πράγματι ομιλεί ο Θεός.

(β) Γεννάται όμως τώρα ένα ερώτημα: Πως το κείμενο αυτό συνδέθηκε με την πρώτη Επιστολή του Κλήμεντος και λέγεται ως δεύτερη Επιστολή του επισκόπου αυτού, αφού δεν προέρχεται απ' αυτόν και μάλιστα δεν είναι Επιστολή αλλά κήρυγμα; Ως εξής μπορεί να εξηγηθεί το πράγμα⁵: Το κείμενο της «Επιστολής» είναι, πραγματικά, κήρυγμα που εκφωνήθηκε στην Κόρινθο. Το συμπεραίνουμε δε αυτό από το ότι ο ομιλητής στο 7ο κεφάλαιο, μιλώντας για τον αγώνα που πρέπει να κάνουν οι χριστιανοί, λέει για τους αθλητικούς αγώνες που κάνουν οι άνθρωποι στον τόπο τους. Και μάλιστα, λέει, έρχονται πολλοί από μακριά, πλέοντες θάλασσες, για να αγωνιστούν σ' αυτούς τους αγώνες ή και να τους παρακολουθήσουν. Και με βάση αυτούς τους αθλητικούς αγώνες περιγράφει τον

πνευματικό αγώνα των χριστιανών.⁶ Τέτοιοι αθλητικοί αγώνες γίνονταν στην Κόρινθο, οι γνωστοί ως Ίσθμια. Στην Κόρινθο, λοιπόν, εκφωνήθηκε η παρούσα ομιλία. Αλλά στα αρχεία της Εκκλησίας της Κορίνθου φυλασσόταν η Επιστολή του επισκόπου Ρώμης Κλήμεντος, που διαβαζόταν συχνά στις συνάξεις. Μαζί με αυτή την γνήσια Επιστολή του Κλήμεντος, και ίσως στο ίδιο χειρόγραφο, θα ήταν και η παρούσα ωραία ομιλία του άγνωστου σε 'μας κήρυκα. Και η σύναψη αυτή των δύο κειμένων, της Επιστολής του Κλήμεντος και της ομιλίας μας αυτής, προκάλεσε την σύγχυση και αποδόθηκαν και τα δύο κείμενα στον Κλήμεντα. Έτσι η ομιλία, που εξετάζουμε, ονομάστηκε Δεύτερη Επιστολή του Κλήμεντος προς Κορινθίους.⁷

2. Συγγραφέας της Ομιλίας

(α) Για τον συγγραφέα της Ομιλίας αυτής, της λεγομένης Β΄ Επιστολής του Κλήμεντος, δεν γνωρίζουμε ποιος είναι αυτός. Είπαν για τον πάπα Σωτήρα,⁸ για έναν άλλο πάπα, τον Υγίνον (136-140),⁹ για έναν Ερμά,¹⁰ χωρίς όμως να μπορούν να καθορίσουν με βεβαιότητα ένα συγγραφέα. Αλλά δεν μας πειράζει αυτό. Και σε πολλά βιβλία της αγίας Γραφής δεν γνωρίζουμε τον συγγραφέα τους, τα πιστεύουμε όμως ως θεόπνευστα, ισόκυρα με τα άλλα, τα επώνυμα βιβλία.

(β) Είμαστε πάντως ευγνώμονες σ' αυτόν τον άγνωστο συγγραφέα του ωραίου αυτού κηρύγματος και είμαστε πάλι ευγνώμονες στον Μητροπολίτη Σερρών και αργότερα Νικομηδείας τον Φιλόθεο Βρυέννιο, που το έτος 1875 εξέδωσε για πρώτη φορά ολόκληρο το κείμενο της Ομιλίας μαζί με την γνήσια Επιστολή του Κλήμεντος.¹¹

3. Ωφέλιμη Ομιλία

Η φερομένη ως Β' Επιστολή του Κλήμεντος είναι μια ωραία ομιλία, που μας έρχεται από παλαιά, από την Εκκλησία του δευτέρου αιώνα• είναι το παλαιότερο σωζόμενο γραπτό κήρυγμα. Και το κήρυγμα αυτό το διάβαζαν οι άγιοι Πατέρες και το διέσωσε η Εκκλησία μας. Δεν επιτρέπεται, λοιπόν, εμείς να το αγνοούμε ή να το περιφρονούμε. Ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός στο έργο του Ιερά Παράλληλα παραθέτει από την ομιλία αυτή,¹² την λεγόμενη Β' Επιστολή του Κλήμεντος, και ο μεγάλος διδάσκαλος Ωριγένης γνώριζε το κείμενο αυτό. Ομοίως ο 85ος Κανόνας των αγίων Αποστόλων κατατάσσει την Ομιλία αυτή στον Κανόνα της Καινής Διαθήκης, όπως και την Α' Επιστολή του Κλήμεντος.¹³

4. Περιεχόμενο της Ομιλίας

Η Ομιλία αυτή λέγει γενικά για την σωστή ζωή, που πρέπει να κάνουμε για την σωτηρία μας• για την μετάνοια που πρέπει να δείξουμε με τα καλά μας έργα. Ο κήρυκας της Ομιλίας αυτής διακατέχεται από το πρόβλημα της κρίσης και της μετάνοιας. Αρχίζει με την δήλωση ότι ο Χριστός είναι Θεός, κριτής ζώντων και νεκρών, και ότι δεν πρέπει να περιφρονούμε την σωτηρία μας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η αρχή της Ομιλίας είναι και το γενικό θέμα της. «Αδελφοί – αρχίζει ο κήρυκας την Ομιλία του – ούτως δει ημάς φρονείν περί Ιησού Χριστού, ως περί Θεού, ως περί κριτού ζώντων και νεκρών• και ου δει ημάς μικρά φρονείν περί της σωτηρίας ημών» (1,1).

Στον Χριστό, λέει παρακάτω η Ομιλία, οφείλουμε πολλά ευεργετήματα, και απαριθμεί τα ευεργετήματα αυτά, εκθέτοντας τις μεγάλες ωφέλειες της ενανθρωπήσεώς Του (κεφ. 1-4). Αλλά στα ευεργετήματα αυτά του Χριστού σε 'μας εμείς πρέπει να ανταποκριθούμε με ευγνωμοσύνη, με σωστή ζωή, σαν χριστιανοί που είμαστε. Πρέπει να Τον ομολογούμε με έργα καλά: Να μην ακολασταίνουμε, να μη φθονούμε και να μην κατηγορούμε ο ένας τον άλλο, αλλά να ζούμε με αγάπη και συμπόνια. Ας ακούσουμε πως πρέπει να ομολογούμε τον Χριστό, που μας χάρισε τόσα ευεργετήματα: «Ωστε, ούν αδελφοί, εν τοις έργοις αυτόν ομολογώμεν, εν τω αγαπάν εαυτούς, εν τω μη μοιχάσθαι, μηδέ καταλαλείν αλλήλων, μηδέ ζηλούν, αλλ' εγκρατείς είναι, ελεήμονας, αγαθούς• και συμπάσχειν

αλλήλοις οφείλομεν και μη φιλαργυρείν. Εν τούτοις τοις έργοις ομολογώμεν αυτόν, και μη εν τοις εναντίοις» (4,3). Η μετάνοια και η εγκράτεια, λοιπόν, συνιστούν τα κύρια χαρακτηριστικά του πιστού. Και στα υπόλοιπα κεφάλαια του κειμένου, από το 5-18, που είναι και το κύριο μέρος της ομιλίας, ο ομιλητής καθορίζει τον τρόπο, για να ζει ο χριστιανός με μετάνοια και εγκράτεια.

Στα τελευταία δύο κεφάλαια, το 19 και 20, έχουμε την περιγραφή της αντιμισθίας. Αν ζήσουμε βίο εγκρατή με μετάνοια, θα απολαύσουμε τα αγαθά της αναστάσεως.

Παραπομπές:

- 1. Για Β΄ επιστολή του Κλήμεντος προς Κορινθίους μιλάει για πρώτη φορά ο Ευσέβιος, την οποία όμως δεν θεωρεί γνήσια: «Ιστέον δ΄ ως και δευτέρα τις είναι λέγεται του Κλήμεντος επιστολή• ου μην εθ΄ ομοίως τη προτέρα και ταύτην γνώριμον επιστάμεθα, ότι μηδέ τους αρχαίους αυτή κεχρησμένους ίσμεν» (Εκκλ. Ιστορ. 3,38). Το ίδιο λέει για την Επιστολή και ο Ιερώνυμος (στο έργο του De viris illustribus 15), που εξαρτάται από τον Ευσέβιο (Λέει: «...Quae a veteribus reprobatur»). Μόλις τον πέμπτο αιώνα φέρεται το κείμενο, σε ελληνικά και συριακά χειρόγραφα, ως δεύτερη επιστολή του Κλήμεντος• πολύ αργότερα όμως ο Φώτιος λέει για την Επιστολή «η δε λεγομένη δευτέρα ως νόθος αποδοκιμάζεται» (Μυριόβιβλος 126).**
- 2. Τελευταία ο G. Stanton υπεστήριξε ότι το παρόν κείμενο ανήκει στην εποχή του 180 και προέρχεται από ρωμαϊκούς κύκλους. «Η άποψη αυτή έχει σοβαρά επιχειρήματα, αλλά η όλη φιλολογικο-θεολογική δομή του κειμένου κατανοείται καλύτερα όταν τοποθετηθή στην εποχή του 140-150» (Παπαδόπουλος, Πατρολογία Α΄, σ. 199).**
- 3. «Και μη μόνον άρτι δοκώμεν πιστεύειν και προσέχειν εν τω νουθετείσθαι ημάς υπό των πρεσβυτέρων, αλλά και όταν εις οίκον απαλλαγώμεν μνημονεύωμεν των του Κυρίου ενταλμάτων και μη αντιπαρελκώμεθα υπό των κοσμικών επιθυμιών» (17,3).**
- 4. «Ωστε, αδελφοί και αδελφαί, μετά τον Θεόν της αληθείας αναγινώσκω υμίν έντευξιν εις το προσέχειν τοις γεγραμμένοις, ίνα και εαυτούς σώσητε και τον αναγινώσκοντα εν υμίν» (19,1).**
- 5. Είναι η πιο πιθανή λύση, που δόθηκε από τους Lightfoot, Funk και Kruger.**
- 6. «Ωστε ούν, αδελφοί μου, αγωνισώμεθα, ειδότες ότι εν χερσίν ο αγών, και ότι εις τους φθαρτούς αγώνας καταπλέουσιν πολλοί, αλλ΄ ου πάντες στεφανούνται, ει μη οι πολλά κοπιάσαντες και καλώς αγωνισάμενοι. Ημείς**

ούν αγωνισώμεθα, ίνα πάντες στεφανωθώμεν. Ὡστε θέωμεν την οδόν την ευθείαν, αγώνα τον άφθαρτον και πολλοί εις αυτόν καταπλεύσωμεν και αγωνισώμεθα, ίνα και στεφανωθώμεν• και ει μη δυνάμεθα πάντες στεφανωθήναι, καν εγγύς του στεφάνου γενώμεθα. Ειδέναι δε ημάς δει ότι ο τον φθαρτόν αγώνα αγωνιζόμενος, εάν ευρεθή φθείρων, μαστιγωθείς αίρεται και έξω βάλλεται του σταδίου» (7,1-4).

7. «Είναι όμως πολύ πιθανόν ότι η σύγχυσις έγινε κατά πρώτον όχι μεταξύ των Κορινθίων αλλά μεταξύ των Αντιοχέων, των οποίων εκπρόσωπος φαίνεται ότι αντέγραψεν εις την Κόρινθον μαζί και τα δύο κείμενα• ίσως δε έπραξε τούτο ο Ηγήσιππος» (Χρήστου, Πατρολογία Β΄, σ. 374).

8. Απεδόθη η συγγραφή της Ομιλίας στον πάπα Σωτήρα (166-175), επειδή ο Διονύσιος Κορίνθου συνδέει επιστολή του πάπα αυτού προς Κορινθίους με την γνήσια επιστολή του Κλήμεντος. Βλ. Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία 4,23.11. Την συγγραφή της Ομιλίας αποδίδουν στον Σωτήρα μεταξύ των άλλων και οι Hilgenfeld και Harnack. Αυτό όμως είναι αβάσιμο, γιατί, όπως είπαμε, το κείμενο δεν είναι επιστολή, όπως είναι το κείμενο του πάπα Σωτήρα προς Κορινθίους, αλλά ομιλία. (Βλ. Χρήστου, μνημ. εργ., σ. 374.

9. Κατά την γνώμη του R. Grand.

10. Γιατί οι ιδέες της Ομιλίας μοιάζουν με τις ιδέες του έργου του Ερμά Ποιμήν, όπως θα δούμε στην μελέτη μας.

11. Το κείμενο της Ομιλίας σε μερικά του σημεία είναι εφθαρμένο. Όλα τα κενά του Αλεξανδρινού κώδικα συμπλήρωσε η έκδοση του Φιλοθέου Βρυεννίου, βάσει του Κώδικα των Ιεροσολύμων του έτους 1056, που ανήκει στο Μετόχι του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη, και τώρα βρίσκεται στην Πατριαρχική Βιβλιοθήκη των Ιεροσολύμων. Ο τίτλος της εκδόσεως είναι: «Του εν αγίοις πατρός ημών Κλήμεντος Ρώμης αι δύο προς Κορινθίους επιστολαί. Εκ χειρογράφου της εν Φαναρίω Κωνσταντινουπόλεως Βιβλιοθήκης του Παναγίου Τάφου νυν πρώτον εκδιδόμεναι πλήρεις μετά προλεγομένων και σημειώσεων υπό Φιλοθέου Βρυεννίου, Μητροπολίτου Σερρών. Εν Κωνσταντινουπόλει 1875, 8ο σ.σ. ρξθ + 188».

Βλ. για περισσότερα την μελέτη του καθηγητού κ. Μπόνη εις ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑ Migne (Κ.Ε.Π.Ε.) σ. σνε΄ εξ.

12. Με την ένδειξη μάλιστα «του αγίου Κλήμεντος».

13. Λέει αυτός ο Κανόνας: «Έστω δε υμίν πάσι κληρικοίς και λαικοίς βιβλία σεβάσμια και άγια, της μεν Παλαιάς Διαθήκης Μωϋσέως πέντε... ημέτερα δε, τουτέστι της Καινής Διαθήκης, ευαγγέλια τέσσαρα... Παύλου επιστολαί δέκα τέσσαρες, Πέτρου επιστολαί δύο, Ιωάννου τρεις, Ιακώβου

μία, Ιούδα μία, Κλήμεντος επιστολαί δύο» - Υπήρξαν και ανατολικοί θεολόγοι, που δέχτηκαν το κείμενό μας ως γνήσια Επιστολή του Κλήμεντος: «Πρώτος ίσως ο συγγραφεύς των ψευδιουστινείων Αποκρίσεων προς Ορθοδόξους, έπειτα δε οι Τιμόθεος, Σεβήρος, Δωρόθεος αββάς, Μάξιμος ομολογητής. Ίσως την ε γνώριζεν ήδη ο Ωριγένης» (Χρήστου, Μνημ. εργ., σ. 373).

<http://bit.ly/2WkpkWP>